

Алынды: 21 желтоқсан 2022 / Қабылданды: 16 қаңтар 2023 / Онлайн жарияланды: 15 наурыз 2023 ж.
ӨОЖ: 615.1:658.51
DOI 10.53511/PHARMKAZ.2023.27.84.038

Г.С. Жулдас¹, Э.А. Серикбаева¹, К.С. Жакипбеков¹, Р.М. Блатов¹

¹С.Д.Асфендияров атындағы Қазақ ұлттық медицина университеті, Алматы, Қазақстан

ФАРМАЦЕВТИКАЛЫҚ КӘСІПОРЫН ҚЫЗМЕТІНДЕГІ ҚАРЖЫЛЫҚ ТӘУЕКЕЛДЕРДІ ТАЛДАУ, БАҒАЛАУ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ТӨМЕНДЕТУ ЖОЛДАРЫ (ВИВА ФАРМ МЫСАЛЫНДА)

Түйін: Кез келген елде тұрақты экономикалық өсуге қол жеткізудің маңызды факторларының бірі өндіріс пен кәсіпкерліктің тиімділігін арттыру болып табылады. Алайда, жоспарланбаған, кенеттен факторлар қызметін тоқтатуы мүмкін, кейде тіпті банкроттыққа әкелуі мүмкін, көбінесе кәсіпкерлердің өз қызметіне кедергі келтіреді. Кәсіпкерлік болашақтың белгісіздігіне байланысты қауіпті [1]. Қазіргі уақытта тәуекелдерді басқару мәселелерінің өзектілігі бірқатар себептерге байланысты. Біріншіден, өндірістік және кәсіпкерлік құрылымдардың экономикалық қызметіне тәуекелдердің артуы. Екіншіден, өнеркәсіптік өндірістің өсуі және бәсекелестіктің артуы. Үшіншіден, өндірістік және кәсіпкерлік құрылымдардың әр түрлі аспектілеріндегі тәуекелдердің күрделене түсуі және өзара байланысы арқылы [2].

Сапаға зиян келтірмеу - сапа менеджментінің басты мақсаты; Сапа жүйесін басқарудағы қауіп-қатерді талдаудың мақсаты мен міндеті осы жүйенің дамуына басымдық беру немесе кемшіліктерді жою үшін пайда болуы мүмкін. Шешім қабылдау немесе сыни параметрлерді таңдау сияқты басқа жеке мақсаттар белгілі бір іс-әрекеттерді орындау немесе жүзеге асыру кезінде орнатылуы мүмкін, мысалы: валидация, жеткізушіні таңдау, сападан ауытқу жағдайында шешім қабылдау және т.б. Әдетте, соңғы екі мақсат, яғни анықтау үшін тәуекелді талдау, ресурстарды оңтайлы пайдалану және тәуекелдерді сақтандыру сандық бағалауды қажет етеді [3].

Ықтимал тәуекелдерді ескере отырып, ең жақсы нұсқаны таңдау үшін тәуекелді талдау қажет. Жобалаудың алғашқы кезеңдерінде қабылданған шешімдерден (тұжырымдамалық және негізгі жоба) жобаны іске асыру құны да, есепке алынбаған қателіктер мен ауытқуларды шешетін дәрежеге дейін түзету құны да байланысты. Дәрі-дәрмек өндіретін фармацевтика саласының ерекшеліктерін ескере отырып түпкі пайдаланушының денсаулығына әсер ете отырып, ондағы тәуекелдерді басқарудың ерекше рөлін бөлуге болады, өйткені баға мен қателер өте жоғары, ал келтірілген залал кәсіпорынның жылдық кірісінің ондаған пайызын құрауы мүмкін [4].

Риск-менеджмент ХХІ ғасырдың екінші онжылдығындағы фармацевтика саласындағы қауіп-қатер отандық кәсіпорындардың өмір сүруінің объективті факторы болады, ол өз кезегінде мемлекеттің дәрі-дәрмектермен қамтамасыз етілуі, сондай-ақ халықтың денсаулығын қорғаудың тиісті деңгейін қамтамасыз ететін ұлттық қауіпсіздікті анықтайды [5].

Өлемдік тәжірибеде едәуір өзгерістерге қарамастан, Қазақстандағы риск-менеджмент жүйесі әлі де даму үстінде және осы күнге дейін көптеген отандық кәсіпорындар бұл жүйені стратегиялық мақсаттарға жетуіндегі негізгі тетіктері бірі ретінде қарастырмайды.

Түйінді сөздер: кәсіпорын, фармацевтикалық кәсіпорын, қаржылық тәуекел, қаржылық тәуекелдерді басқару, бухгалтерлік есеп, бағалау, нәтиже, шығын, тәуекелді талдау.

М.Г.С. Жулдас¹, Э.А. Серикбаева¹, К.С. Жакипбеков¹,
Р.М. Блатов¹

¹Казахский национальный медицинский университет
имени С. Д. Асфендиярова Алматы, Казахстан

АНАЛИЗ, ОЦЕНКА ФИНАНСОВЫХ РИСКОВ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОГО ПРЕДПРИЯТИЯ И ПУТИ ИХ СНИЖЕНИЯ (НА ПРИМЕРЕ ВИВА ФАРМ)

Резюме: Одним из важнейших факторов достижения устойчивого экономического роста в любой стране является повышение эффективности производства и предпринимательства. Однако незапланированные, внезапные факторы могут остановить деятельность, а иногда даже привести к банкротству, часто препятствуя деятельности самих предпринимателей. Предпринимательство опасно из-за неопределенности будущего [1]. Актуальность проблем управления рисками в настоящее время обусловлена рядом причин. Во-первых, рост рисков экономической деятельности производственных и предпринимательских структур. Во-вторых, рост промышленного производства и рост конкуренции. В-третьих, через усложнение и взаимосвязь рисков в различных аспектах производственных и предпринимательских структур [2].

Неспособность нанести ущерб качеству является основной целью управления качеством; цель и задача анализа рисков при управлении системой качества может возникнуть для того, чтобы сделать разработку этой системы приоритетной или устранить недостатки. Другие личные цели, такие как принятие решений или выбор критических параметров, могут быть установлены при выполнении или выполнении определенных действий, таких как: проверка, выбор поставщика, принятие решений в случае отклонения от качества и т. д. Как правило, для определения двух последних целей, то есть анализа рисков, оптимального использования ресурсов и страхования рисков, требуется количественная оценка [3].

Чтобы выбрать лучший вариант с учетом возможных рисков, необходимо проанализировать риск. От решений, принятых на ранних этапах проектирования (концептуальный и основной проект), зависит как стоимость реализации проекта, так и стоимость корректировки до степени разрешения неучтенных ошибок и отклонений. Учитывая специфику фармацевтической отрасли, производящей лекарства, можно выделить особую роль управления рисками в ней, влияя на здоровье конечного пользователя, так как цена и погрешности очень высоки, а нанесенный ущерб может составлять десятки процентов годового дохода предприятия [4].

Риск-менеджмент риски в фармацевтической отрасли второго десятилетия XXI века станут объективным фактором выживания отечественных предприятий, который, в свою очередь, определит национальную безопасность, обеспечивающую лекарственное обеспечение государства, а также соответствующий уровень охраны здоровья населения [5].

Несмотря на значительные изменения в мировой практике, система рискменеджмента в Казахстане все еще развивается, и по сей день многие отечественные предприятия не рассматривают эту систему как один из основных механизмов достижения стратегических целей.

G.S. Zhuldas¹, E.A. Serikbayeva¹, K.S. Zhakipbekov¹, R.M. Blatov¹

¹Kazakh National Medical University named after S. D. Asfendiyarov
Almaty, Kazakhstan

ANALYSIS, ASSESSMENT OF FINANCIAL RISKS IN THE ACTIVITIES OF A PHARMACEUTICAL COMPANY AND WAYS TO REDUCE THEM (ON THE EXAMPLE OF VIVA PHARM)

Resume: One of the most important factors in achieving sustainable economic growth in any country is to increase the efficiency of production and entrepreneurship. However, unplanned, sudden factors can stop the activity, and sometimes even lead to bankruptcy, often hindering the activities of entrepreneurs themselves. Entrepreneurship is dangerous because of the uncertainty of the future [1]. The urgency of risk management problems is currently due to a number of reasons. Firstly, the growth of risks of economic activity of industrial and business structures. Secondly, the growth of industrial production and the growth of competition. Thirdly, through the complication and interrelation of risks in various aspects of production and business structures [2].

The inability to damage quality is the main goal of quality management; the purpose and task of risk analysis in the management of a quality system may arise in order to make the development of this system a priority or eliminate deficiencies. Other personal goals, such as decision-making or critical parameter selection, can be set when performing or performing certain actions, such as: verification, supplier selection, decision-making in case of quality deviation, etc. As a rule, quantitative assessment is required to determine the last two goals, i.e. risk analysis, optimal use of resources and risk insurance [3].

To choose the best option taking into account possible risks, it is necessary to analyze the risk. Both the cost of project implementation and the cost of adjustment to the extent of resolution of unaccounted errors and deviations depend on the decisions taken at the early stages of design (conceptual and main project). Taking into account the specifics of the pharmaceutical industry producing medicines, it is possible to single out a special role of risk management in it, affecting the health of the end user, since the price and errors are very high, and the damage caused can amount to tens of percent of the annual income of the enterprise [4].

Risk management risks in the pharmaceutical industry of the second decade of the XXI century will become an objective factor for the survival of domestic enterprises, which, in turn, will determine national security, ensuring the provision of medicines to the state, as well as the appropriate level of public health protection [5].

Despite significant changes in world practice, the risk management system in Kazakhstan is still developing, and to this day many domestic enterprises do not consider this system as one of the main mechanisms for achieving strategic goals.

Keywords: enterprise, pharmaceutical enterprise, financial risk, financial risk management, accounting, assessment, result, loss, risk analysis.

Ключевые слова: предприятие, фармацевтическое предприятие, финансовое риск, управление финансовыми рисками, бухгалтерский учет, оценка, результат, убыток, анализ рисков.

Зерттеу жұмысының міндеттері: жалпы қаржылық тәуекелдерге әдеби шолу; қаржылық тәуекелдерді бағалау және басқару әдістерін зерттеу; зерттеу объектісінің қаржылық тәуекелдеріне баға беру; зерттеу объектісі үшін тәуекелдерді азайту бағдарламасын әзірлеу; Зерттеудің ақпараттық базасын отандық және шетелдік авторлардың ғылыми, әдістемелік, оқу-әдістемелік басылымдары, ақпараттық, аналитикалық, статистикалық, анықтамалық дереккөздер, қаржылық есептер құрайды. Практикалық есептеулерде бухгалтерлік есеп мәліметтері: бухгалтерлік есепке алу мен есеп беру, сондай-ақ басқару есебі, өндірістік кәсіпорын басшыларының сараптамалық сауалнамасының мәліметтері пайдаланылды. Зерттеу әдістері ретінде әдеби шолу, әлеуметтік зерттеулер: сауалнама және сұхбаттасу, графикалық және логикалық талдау әдістері, экономико-математикалық салыстырулар пайдаланылды. **Зерттеу жұмысының тәжірибелік маңызы:** кәсіпорынның алдағы жылдардағы қаржылық талдау көрсеткіштерін жақсартуға, сол арқылы кәсіпорындағы тәуекелдерді азайтуға мүмкіндік беретін ұсыныстарды енгізу.

Қорытындылай келе ұсынамыз: зерттеу объектісінің қаржылық тәуекелдеріне баға беру; зерттеу объектісі үшін тәуекелдерді азайту бағдарламасын әзірлеу; Зерттеу нәтижелері ұсыныстар түрінде ұсынылады. Алынған нәтижелерді ғылыми журналдарда, халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдарында және әдістемелік ұсыныстарда жариялау жоспарлануда.

Кіріспе. «Тәуекел» ұғымын зерттеудегі бетбұрыс кәсіпкерлер мен оның рөлі мәселелерін шешетін экономистермен байланысты - бұл 19 және 20 ғасырдың аяғында пайда болды.

Кәсіпкерлік - бұл жаңа нәрсені құруға байланысты экономикалық қызмет, ол жаңа өнім немесе ұйымдастырушылық өзгерістер, жаңа өндіріс режимі және т.б. болуы мүмкін. Инновацияны құру немесе ұйымдастыру белгісіздіктен туындауы мүмкін - кәсіпкер оған не болатынын алдын ала айта алмайды, оны жүзеге асыру [7]. Қаржы - қаржы объектілерінің жиынтығын және оларды басқару тәсілдерін қамтиды. Қаржы объектілері деп қаржылық активтер мен міндеттемелер түсініледі, ал оларды басқару олардың тиімді жұмыс істеуін ұйымдастыру жүйесін білдіреді. Құрылымдық жағынан макродеңгейде ол елде мемлекеттік қаржы органдары мен мекемелерінің, қаржы институттары мен нарықтарының белгілі бір қаржы жүйесін құруда қалыптасады, ал оның жұмыс істеуі қаржы объектілеріне әртүрлі қаржы әдістері мен құралдарын қолдану арқылы жүзеге асырылады.

Қаржы экономикалық қатынастар арқылы жүзеге асырылады, оның барысында қаржының негізгі функциялары жүзеге асырылады: қаржы ресурстарын қалыптастыру, бөлу және бақылау.

Енді біз "Менеджмент" және "қаржы" ұғымдарын қарастыруға назар аударғандықтан, оларды микроэкономикалық деңгейге қолдануда біріктіруге тырысамыз. Функционалдық аспектіде менеджмент ұйымды жүргізуші субъект шеңберінде жоспарлауға, ұйымдастыруға, ынталандыруға және бақылауға бағытталған қызметпен байланысты. Қаржы сол субъект шеңберінде қаржы ресурстарын қалыптастыруға, бөлуге және бақылауға бағытталған қызметпен байланысты [8].

Осылайша, екі ұғымды біріктіре отырып, біз қаржылық менеджмент өзінің назарын қаржылық ресурстарға қатысты қалыптастыру, бөлу және бақылау процестерін басқаруға аударуы керек екенін көреміз.

Жоғарыда айтылғандардың бәрін ескере отырып, біз қаржылық менеджменттің анықтамасын тұжырымдаймыз:

Қаржы менеджменті-қаржы ресурстарын тиімді тартуға, бөлуге және бақылауға бағытталған қаржы субъектісінің ішінде туындайтын басқару іс-әрекеттері мен қатынастар жүйесі.

Материалдар және әдіс-тәсілдер. Жоспарланған қызмет немесе нақты шаруашылық операция үшін күтілетін тәуекелді бағалау жоғары біліктілікті және бизнестің осы түріндегі тәжірибенің болуын талап етеді. Тәжірибелі кәсіпкер тәуекелді басқару шешімдерін тек интуитивті түрде қабылдамайды. Экономикалық негіздеме –кәсіпкерлік тәуекелді есептеу қажет.

Тәуекелдерді талдау процесінде ең бастысы – шығындар бағасын немесе олардың салдарының ауырлығын анықтау. Бұл жағдайда компания олардың мүмкін болатын мөлшері туралы сұраққа жауап беруі керек. Үлкен немесе кіші шығындар, әрине, коммерциялық операциялардың ауқымымен және олардың күтілетін нәтижелерімен анықталады. Бұл мәселедегі шара ықтимал шығындардың еркін активтерге қатынасы болып табылады, оны тәуекел бағасы деп атауға болады. Тәуекелді бағалаудың бірінші қадамы-жоғалту сәтін немесе уақытын анықтау. Шығындар сәті деп тек шығын тудыруы мүмкін оқиғаны ғана емес, сонымен бірге белгілі бір оқиға бойынша мүмкін болатын шығындардың ықтимал көлемін де түсіну керек. Себеб белгісіз болғанша, шығындар кәсіпорынның активтерін айтарлықтай төмендетуі мүмкін қаржылық тәуекелдердің мөлшерін анықтау мүмкін емес. Тәуекел бағасының жоғалу сәтін анықтаған кезде кәсіпорынның меншігіне келтірілген залал да, алынбаған коммерциялық және әлеуметтік пайда да (мысалы, жоғалған пайда) қосылады.

Статикалық және динамикалық тәуекелдер коммерциялық қызметтің белгілі бір түрімен тікелей байланысты. Бірақ бизнестің ақшаны тез қайтару қабілеті неғұрлым көп болса, соғұрлым ол алынған пайданың бір бөлігін жоғалтуға сезімтал болмайды.

Статистикалық әдіс-осы немесе ұқсас өндірісте болған шығындар мен кірістер статистикасын зерттеу. Бұл ретте белгілі бір экономикалық қайтарымды алудың шамасы мен жиілігі белгіленеді, болашаққа барынша ықтимал болжам жасалады.

Қаржылық тәуекелді есептеудің статистикалық әдісінің негізгі құралдары көрсеткіштер болып табылады: вариация-нәтиженің бір нұсқасынан екіншісіне ауысқан кезде сандық көрсеткіштердің өзгеруі.

дисперсия дегеніміз-нақты білімнің оның орташа мәнінен ауытқу өлшемі.

стандартты (орташа квадраттық) ауытқу.

Бұл жағдайда тәуекел дәрежесі екі критерийдің көмегімен анықталады-орташа күтілетін мән және ықтимал нәтиженің өзгеруі.

Күтілетін орташа мән барлық ықтимал нәтижелердің орташа өлшенген мәні болып табылады, мұнда әрбір нәтиженің ықтималдығы жиілік немесе мәнге сәйкес келетін салмақ ретінде пайдаланылады. Осылайша, күтілетін нәтиже есептеледі.

Тәуекел қисығын құрудың аналитикалық әдісі ең күрделі, өйткені оның ойын теориясының негізгі элементтері өте тар мамандарға ғана қол жетімді. Аналитикалық әдістің кіші түрлері жиі қолданылады-модельдің сезімталдығын талдау, ол келесі кезеңдерден тұрады: -сезімталдықты бағалау жүргізілетін негізгі көрсеткішті таңдау (кірістіліктің ішкі нормасы, таза келтірілген кіріс және т. б.);

-факторларды таңдау (инфляция деңгейі, экономика жағдайы және т. б.);

- жобаны жүзеге асырудың әртүрлі кезеңдеріндегі негізгі көрсеткіштің мәндерін есептеу (шикізат сатып алу, өндіру, сату, тасымалдау және т.б.).

Баллдық бағалау – тәуекел дәрежесі ұпайлармен алты қаржылық коэффициенттің қосындысы ретінде анықталады: жылдамдық коэффициенті (сыни бағалау), капиталдандыру коэффициенті (қаржылық леввередж), жалпы кірістілік, меншікті капиталдың жалпы кірістілігі, экономикалық кірістілік, ағымдағы активтердің тиімділігі коэффициенті.

Жылдам өтімділік коэффициенті тез іске асырылатын активтердің (есепті күннен кейін 12 ай ішінде төлемдер

күтілетін дебиторлық берешек) ағымдағы берешекке (кредиторлық берешек және қысқа мерзімді міндеттемелер) қатынасы ретінде есептеледі.

Барлық коэффициенттерді есептеу және оларды қорытындылау кезінде кәсіпорынның тәуекел дәрежесінің мәні алынады-ұпайлардың қосындысы неғұрлым көп болса, кәсіпорынның нарықтағы мүмкіндіктері соғұрлым кең болады (1- кесте).

Тәуекелді бағалау жеткіліксіз. Сіз оны басқара білуіңіз керек. Кәсіпкерлік тәуекелдерді басқару әдістері-бұл тәуекел факторларына белсенді әсер ету тәсілдері және олардан тәуекел объектілерін қорғау тәсілдері. Кәсіпкерлік қызметте қолданылатын тәуекелдерді басқару әдістерінің әртүрлілігін 4 топқа бөлуге болады. Бірінші топ-тәуекелдерден жалтару әдістері. Екінші топ-тәуекелдерді оқшаулау әдістері. Үшінші топ – тәуекелдерді әртараптандыру әдістері. Төртінші топ – тәуекелдерді өтеу әдістері.

Тәуекелден жалтару әдістері экономикалық тәжірибеде жиі кездеседі, оларды нақты әрекет етуді қалайтын кәсіпкерлер пайдаланады.

Тәуекелден жалтару әдістерін төрт кіші түрге бөлуге болады. Біріншіден, сенімсіз серіктестерден бас тарту; серіктестер шеңберін кеңейту қажеттілігімен байланысты жобаларға қатысудан бас тарту; орындылығына немесе тиімділігіне күмән тудыратын инвестициялық және инновациялық жобалардан бас тарту.

Екіншіден, қауіпті жобалардан бас тарту, яғни инновациялық және басқа жобалардан бас тарту, іске асырылуы немесе тиімділігі күмән тудырады.

Үшіншіден, тәуекелдерді сақтандыру, тәуекелді төмендетудің негізгі әдісі. Рас, жаңа өнімді немесе жаңа технологияларды игеру кезінде сақтандыру механизмін пайдалану қиын, өйткені сақтандыру компанияларында мұндай жағдайларда есеп айырысу үшін жеткілікті деректер жоқ.

Тәуекелді шешудің нақты құралын таңдағанда компания келесі принциптерге сүйенуі керек:

-меншікті капиталдың мүмкіндігінен артық тәуекелге баруға болмайды;

- аз үшін көп тәуекелге баруға болмайды;

-тәуекелдің салдарын болжау керек.

Осы әдістер мен принциптерді іс жүзінде қолдану аталған тәуекелдерді болдырмауға және ықтимал шығындардың алдын алуға мүмкіндік береді.

Нәтижелер мен талқылаулар. Кәсіпорын қызметінің негізгі көрсеткіштерін қарастырып көрейік.

1 кесте - Кәсіпорынның тәуекел дәрежесін бағалау

Балл саны	Тәуекел дәрежесінің сипаттамасы
1 дейін	Апатты жағдай
1-ден 30-ға дейін	Тәуекелдің жоғары деңгейі
31-ден 55-ке дейін	Орташадан жоғары тәуекел дәрежесі
56-дан 76-ға дейін	Орташадан төмен тәуекел дәрежесі
77-ден 100-ге дейін	Төмен тәуекел дәрежесі

Деректер талданып отырған кезеңде «Вива Фарм» ЖШС қызметінде қызметтерді сатудан түскен түсімнің өсу үрдісі және пайдалану шығыстарының төмендеуі қалыптасқан деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Талданатын кезеңдегі қызметтің тиімділігін арттыруды қуәландыратын фактілер:

- еңбек өнімділігінің өсуі;
- қор қайтарымының өсуі;
- қызмет рентабельділігінің өсуі.

Экономикалық талдау саласындағы көптеген сарапшылар кәсіпорынның тиімділігі еңбек өнімділігі мен жалақының өсу қарқынының арақатынасында көрінеді деп санайды. Талданатын кезеңдегі «Вива Фарм» ЖШС ақ осы көрсеткіштерінің өсу қарқынын салыстыра отырып, кәсіпорынның өндірістік-қаржылық қызметінің тиімділігін арттыру туралы қорытынды жасауға болады – жалақы да, еңбек өнімділігі де өсуде. 2019 жылы жалақының өсу қарқыны өнімділіктің өсу қарқынынан және нәтиже – шығыннан асып түсті. 2020 жылы еңбек өнімділігінің өсу қарқыны жалақының өсу қарқынынан 30% - ға асып, кәсіпорын пайда тапты.

Қаржылық нәтиженің қалыптасуына операциялық шығындар үлкен әсер етеді (3-кесте). Сондықтан әрі қарай қаржылық нәтижелер туралы есептің деректерін және бухгалтерлік балансқа және «Вива Фарм» ЖШС-ның 2019-2021 жылдардағы қаржылық нәтижелер туралы есебіне түсініктемелерді пайдалана отырып, оларды талдаймыз.

«Вива Фарм» ЖШС деректеріне қарап пайдалану шығыстары құрылымының белгілі бір тұрақтылығы туралы жасауға мүмкіндік береді.

Олардағы ең үлкен үлес салмағы еңбек шығындары, екінші орында материалдық шығындар, үшінші орында - басқа шығындар.

Кәсіпорынның іскерлік белсенділігінде қандай өзгерістер болғанын әрі қарай талдаймыз. Іскерлік белсенділік-бұл кәсіпорын қызметінің тиімділігінің көрінісі. Қаржы аспектісінде ол, ең алдымен, кәсіпорын қаражатының айналым жылдамдығында көрінеді. Айналымдағы қаражаттың ұзақтығына әртүрлі сыртқы және ішкі факторлар әсер етеді.

- Сыртқы факторларға мыналар жатады: салалық тиімділік; кәсіпорынның қызмет саласы; оның қызмет ауқымы; инфляциялық процестердің әсері; серіктестермен экономикалық байланыстардың сипаты.

- Ішкі факторларға мыналар жатады: активтерді басқару стратегиясының тиімділігі; кәсіпорынның баға саясаты; тауарлық-материалдық құндылықтар мен қорларды бағалау әдістемесі.

- Осылайша, кәсіпорынның іскерлік белсенділігін талдау үшін көрсеткіштердің екі тобы қолданылады:

- айналымның жалпы көрсеткіштері;

- активтерді басқару көрсеткіштері.

Айналымның жалпы көрсеткіштері ретінде пайдаланылуы мүмкін:

- ресурстардың тиімділігі: мүлкті пайдалану тиімділігін көрсетеді;

- айналым қаражаттарының айналым коэффициенті: кәсіпорынның барлық айналым қаражаттарының айналым жылдамдығын көрсетеді және т. б.

Активтерді басқару көрсеткіштері ретінде пайдаланылуы мүмкін:

- қорлардағы қаражат айналымының ұзақтығы: талданатын кезеңде қорлар орташа есеппен қанша күн ішінде айналатынын көрсетеді;

- дебиторлық берешекті өтеу мерзімі: кәсіпорынның дебиторлық берешегі орташа есеппен қанша күн ішінде өтелетінін көрсетеді;

- кредиторлық берешекті өтеу мерзімі: кәсіпорынның ағымдағы міндеттемелер бойынша қарыздарды қайтарудың орташа мерзімін көрсетеді;

- операциялық циклдің ұзақтығы-айналым активтерінің барлық сомасының толық айналым кезеңі, оның барысында олардың жекелеген түрлері өзгереді.

- Операциялық цикл өндірістік қорлардың айналым кезеңінен және дебиторлық берешекті өтеу кезеңінен тұрады;

- қаржы циклінің ұзақтығы-алынған шикізат, материалдар мен жартылай фабрикаттар үшін кредиторлық берешекті өтеген сәттен бастап дебиторлық берешекті инкассациялауға дейінгі айналым активтеріне инвестицияланған ақша қаражатының толық айналым кезеңі. Қаржылық цикл операциялық цикл мен кредиторлық берешек арасындағы айырмашылық ретінде анықталады.

Қорытынды. Қаржылық тәуекелдер мәселесін теориялық зерттеу барысында ұйым жүргізуші субъектілер үшін қаржылық тәуекелдердің жіктелуі, оларды бағалаудың әртүрлі әдістері және қаржылық тәуекелдерге қарсы тұру әдістері зерттелді.

Қаржылық тәуекел қаржылық субъектілер қызметінің нысаны ретінде әрекет етеді, онда сөзсіз балама жағдайдағы белгісіздік еңсеріледі, оның барысында қажетті нәтиженің ықтималды жетістіктерін бағалау мүмкіндігі бар.

Кәсіпорын тәуекелді қаржылық басқа объектілеріне ішінара ауыстыруға құқылы, бірақ ол одан толықтай құтыла алмайды. Әділ деп саналады: кім тәуекелге бармаса, ол жеңе алмайды. Басқаша айтқанда, қаржылық пайда алу үшін кәсіпкер саналы түрде тәуекелді шешім қабылдауға баруы керек.

Кәсіпкерлік қызметтегі белгісіздік пен тәуекел жоспарланған және жарамды арасындағы қайшылықты, яғни кәсіпкерлік қызметті дамыту көзін қамтитын өте маңызды рөл атқарады деп айтуға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Антонов Г.Д. Управление рисками организации / Г.Д. Антонов, О.П. Иванова, В.М. Тумин. М.: Инфра-М, 2015 – 154 с.
- 2 Басовский Л.Е. Прогнозирование и планирование в условиях рынка / Л.Е. Басовский. М.: Инфра-М, 2017 – 272 с.
- 3 Верхорунова Н.А. Основные методы управления финансовыми рисками предприятия / Н.А. Верхорунова // Экономика, социология и право, 2017 № 3 – С. 24-27.
- 4 Шаповалов В. Как управлять рисками // Финансовый Директор». 2017 №9.
- 5 Страхование и управление рисками / Под ред. Г.В. Черновой. М.: Юрайт, 2017. – 768 с.
- 6 Верхорунова Н.А. Основные методы управления финансовыми рисками предприятия / Н.А. Верхорунова // Экономика, социология и право, 2017. № 3. – С. 24-27.
- 7 Веснин В.Р. Теория организации в схемах / В.Р. Веснин. М.: Проспект . – 50 с.
- 8 Воронцовский А.В. Оценка рисков / А.В. Воронцовский. М.: Юрайт, 2017. – 180 с.

REFERENCES

- 1 Antonov G.D. Upravlenie riskami organizacii / G.D. Antonov, O.P. Ivanova, V.M. Tumin. M.: Infra-M, 2015 – 154 s.
- 2 Basovskij L.E. Prognozirovaniye i planirovaniye v usloviyah rynka / L.E. Basovskij. M.: Infra-M, 2017 – 272 s.
- 3 Verhorubova N.A. Osnovnyye metody upravleniya finansovymi riskami predpriyatiya / N.A. Verhorubova // Ekonomika, sociologiya i pravo, 2017 № 3 – S. 24-27.
- 4 SHapovalov V. Kak upravlyat' riskami // Finansovyj Direktor». 2017 №9.
- 5 Strahovaniye i upravleniye riskami / Pod red. G.V. Chernovoj. M.: YUrajt, 2017. – 768 s.
- 6 Verhorubova N.A. Osnovnyye metody upravleniya finansovymi riskami predpriyatiya / N.A. Verhorubova // Ekonomika, sociologiya i pravo, 2017. № 3. – S. 24-27.
- 7 Vesnin V.R. Teoriya organizacii v skhemah / V.R. Vesnin. M.: Prospekt . – 50 s.
- 8 Voroncovskij A.V. Ocenka riskov / A.V. Voroncovskij. M.: YUrajt, 2017. – 180 s.

Вклад авторов. Все авторы принимали равносильное участие при написании данной статьи.

Конфликт интересов – не заявлен.

Данный материал не был заявлен ранее, для публикации в других изданиях и не находится на рассмотрении другими издательствами. При проведении данной работы не было финансирования сторонними организациями и медицинскими представительствами. Финансирование – не проводилось.

Авторлардың үлесі. Барлық авторлар осы мақаланы жазуға тең дәрежеде қатысты.

Мүдделер қақтығысы – мәлімделген жоқ.

Бұл материал басқа басылымдарда жариялау үшін бұрын мәлімделмеген және басқа басылымдардың қарауына ұсынылмаған. Осы жұмысты жүргізу кезінде сыртқы ұйымдар мен медициналық өкілдіктердің қаржыландыруы жасалған жоқ. Қаржыландыру жүргізілмеді.

Authors' Contributions. All authors participated equally in the writing of this article.

No conflicts of interest have been declared.

This material has not been previously submitted for publication in other publications and is not under consideration by other publishers. There was no third-party funding or medical representation in the conduct of this work. Funding - no funding was provided.

Сведения об авторах:

Жулдас Гүлсая Султанбекқызы - магистрант 2 года обучения специальности 7М07201 – «Технология фармацевтического производства», НАО «Национальный Медицинский Университет имени С.Д. Асфендиярова», г. Алматы, e-mail: saya.zhuldas@mail.ru , тел: +7 747 572 74 98, ORCID: 0000-0002-0761-4019

Серикбаева Эльмира Асилбековна - PhD доктор, лектор кафедры организации управления и экономики фармации и клинической фармации, НАО «Национальный Медицинский Университет имени С.Д. Асфендиярова», г. Алматы, e-mail: elmira.asyl@mail.ru , тел: +7 700 070 40, ORCID: 0000-0003-3576-0993

Жакипбеков Кайрат Сапарханович - PhD доктор, заведующий кафедрой организации, управления и экономики фармации и клинической фармации, асс. профессор, НАО «Национальный Медицинский Университет имени С.Д. Асфендиярова», г. Алматы, e-mail: kairat_phd@mail.ru , тел: +7 747 922 49 50, ORCID: 0000-0001-6758-5929

Блатов Равиль Мустафаевич - PhD доктор, r.blatov02@gmail.com